

U borbama za oslobođenje zapadne Srbije, Šumadije i Beograda (avgust-novembar 1944. godine)

U borbama za oslobođenje zapadne Srbije, Šumadije i Beograda

*T*rideset dva meseca je Prva proleterska ratovala po Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Dalmaciji i Sandžaku, uverena da će stići i u Srbiju, odakle je teških dana decembra 1941. došao najveći broj onih koji su stajali u njenom prvom stroju u Rudom.

U zoru 23. avgusta 1944. Prva proleterska je pregazila Uvac i na Zlatiboru do nogu potukla četnike. Zelja nošena u uspomenama i stremljenjima njenih boraca bila je ostvarena! U Kragujevačkom, Kraljevačkom i Beogradskom bataljonu Prve proleterske bilo je najmanje boraca iz njihovih zavičaja, ali su mesta poginulih popunili borci iz gotovo svih krajeva zemlje. A Šumadijskog bataljona više nije bilo; umesto njega u brigadnoj koloni je nastupao »Garibaldi«. Prva proleterska nije više bila samo jugoslovenska!

Među mnogobrojnim kolonama brigada, divizija i korpusa koje je Tito uputio u Srbiju, ka Beogradu, nalazila se i kolona Prve proleterske. I na tlu Srbije nižu se njene pobjede: nad Bugarima na Palisadu, nad četnicima kod Bajine Bašte, Kosjerića i Mionice i nad Nemcima i ljotićevcima kod Valjeva i Uba. Između Mladenovca i Ralje njeni borci su poleteli u zagrljaj svojim ratnim drugovima - Crvenoarmejcima.

Šest dana se Prva proleterska hrabro borila na ulicama Beograda prodirući preko Jajinaca, Banjičkog visa i Voždovca, Auto-komande i Slavije ka Narodnoj skupštini, Pozorištu, Albaniji i Kalemegdanu. A 20. oktobra, među zastavama slavnihi brigada koje su se pobjednički vile nad glavnim gradom, nalazila se i njena crvena zastava sa srpom i čekićem. Time je bio ispunjen zavet dat pred tom zastavom Titu u Bosanskom Petrovcu 7. novembra 1942, na dan 25-godišnjice oktobarske revolucije.

Dvadeset trećeg avgusta, u svanuće, prešli smo Uvac. U jednoj koloni 1. proleterske bili su Kragujevački i Beogradski bataljon, a s njima Štab Brigade i izviđački vod. Neprijatelj je bio iznenađen, jer je naš napad očekivao noću, a ne u svanuće. Dobro opremljeni zaglušnim talijanskim bombama i raketnim pištoljima, izviđači su stvarali paniku među četnicima. Eksplozije granata izazvale su kod njih utisak da nastupamo s nepoznatom artiljerijom.

Proboj je uspeo. Zaplenili smo veliku komoru s mnogo konja. Najpre u manjim, a zatim u sve većim grupama, počeli su da pristižu zarobljenici.

Zastavnik brigade, Milan Đorđević, dokopao se jednog zaplenjenog konja. Brzo ga je rastovario, samar pokrio čebotom, uhvatio uzde i kategorički izjavio:

- Makar kroz Srbiju neću više ići peške.

Drugovi ga opominju da ipak nije zgodno što s takvom izjavom, posle tri godine rata, stupa na tlo svog zavičaja. On je na to razvio zastavu i, držeći u jednoj ruci njeno koplje, a u drugoj ular svog konja (za svaki slučaj, da ga ko u »zabuni« ne bi poveo), kleknuo je na zemlju, poljubio tlo i iz sve snage viknuo:

- Srbijo, zdravo!

Hteo je šalom da se odbrani od peckanja drugova i da patosom i ceremonijalom starih ratnika šaljivo izrazi svoja osećanja. Ipak, nije uspeo da prikrije suze...

Prethodnica, neočekivano pretvorena u konjički eskadron, brzo je odmicala goneci razbijenog neprijatelja. Kolona je morala da žuri za njima. Pred Dobroselicom, prvim selom na koje smo naišli posle prelaska u Srbiju, sreli smo postarijeg seljaka, koji nas je čekao. U ruci je držao flašu, u kojoj se žutela rakija. Prišao nam je i rekao:

- Dobro došli, deco!

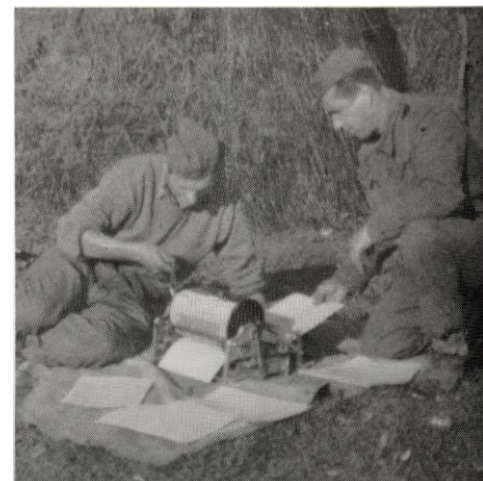
A zatim je, posle pozdravljanja, nastavio:

- Evo, za vaš srećan dolazak! Zakopao sam ovu flašu kad se moj Dušan rodio. Da mu tata pije iz nje kad se bude ženio. Jutros sam video da ide naša vojska. 'Ajde da je sada zajedno popijemo u vaše zdravlje i u zdravlje mog Dušana i njegovog povratka iz Nemačke, iz zarobljeništva.

Uzbudio nas je ovaj susret. Dok su drugovi otpijali po gutljaj rakije, čiča nam je pričao da je još od 1941. mnogo stradao od četničkog zuluma, jer je pomagao partizane, a pogotovo kad su »ono lane« naišli proleterci iz Bosne. On se poradovao i dočeka ih, pa su ga kasnije za to četnici

Drugi bataljon Proe proleterske negde na padinama Zlatibora 24. avgusta 1944 - neposredno pred odlučujuću borbu za oslobođenje Srbije.

Umnožavanje vesti na šapirografu, negde u Srbiji, 1944. godine.

Mirko Jovanović, rođen 1923. godine, Kragujevac; učenik; član KPJ od 1941. Stupio u NOB 1941. Umro je kao general-pukovnik JNA 1977. godine, na dužnosti načelnika Centra visokih vojnih škola. Narodni heroj.

Krsto Bajić, rođen 1920. godine, Berane - Ivograd; student; član KPJ od 1941, u NOB od jula 1941. Poginuo 23. avgusta 1944. godine na Zlatiboru, na dužnosti političkog komesara Treće krajiške proleterse brigade. Narodni heroj.

Grupa boraca koji su se lečili u Italiji, snimljena na planini Gajtanu gde je boravio Glavni štab Srbije, poslata je u Srbiju na raspored i nove dužnosti, avgust 1944. godine. Među drugovima su: Dušan Đurić Zinaja, Momir Lekić, Bosiljka Vukanović Čama i Milena Đokić Cvrčak.

Uplakana Stanka Glomazić (na slici levo) pridržava telo poginulog Krsta Bajića.

Borci i narod na Zlatiboru na sahrani poginulih boraca (posle borbe na Palisadu), avgust 1944. godine (slika dole).

izbatinali. Čiča nam je ozbiljno saopštio da više iz Srbije nema povlačenja. Sada kad smo došli – »ima da se reši stvar dokraja«.

Naš intendant Miča »Roda« iskoristio je trenutak da se raspita za letinu. Jedna žena, koja je u međuvremenu prišla, odgovorila je:

- Letina je odlična. Ništa se ne brinite. Biće svega samo vi zemlju da oslobodite.

Ostavili smo Miču da se sa čičom objasni, jer je navaljivao da svratimo k njemu u kuću, a mi produžismo za prethodnikom, koja je hitala prema Čigoti i dalje, za Palisad.

U selu su nas oduševljeno dočekali. Svi su bili obučeni u praznička odela. Ljudi su izneli ponude, žene su bile s decom u naručju, a sa prozora su nas posmatrale devojke. Mnogi zapitkuju za svoje rođake i prijatelje koji su iz njihovog kraja 1941. otišli u Bosnu. Kažemo im da mnoge znamo po imenu, ali da oni nisu s nama, nego u 2. proleterskoj.

Sa nama u koloni korača Mikan Dimitrijević. Njegov Dura je poginuo na Ivan-sedlu. Kako li ćemo mnogim majkama i očevima, braći i sestrama saopštiti da smo se vratili bez njihovih najmilijih?

Našu kolonu već pristiže glavnina sa artiljerijom. Otpozdravljajući na sve stra-

Zastanak za ručak ...

Treći bataljon postrojen na Palisadu (Zlatibor), krajem avgusta 1944. godine.

ne, žurno odlazimo iz sela. Na čelu kolone, blaženo se smešeći, korača Janačko s razvijenom zastavom 1. proleterske...

Mirko Jovanović

Za vreme marša se prisećam kazivanja starih boraca iz Srbije da su baš preko Zlatibora, koji je sad bio pred nama, odstupali u onim hladnim danima 1941. prema Sandžaku. Tada su bili iscrpljeni, slabo naoružani, brojno mali. Tri godine su ti isti borci natapali svojom krvlju Bosnu, Hercegovinu, Crnu Goru, Sandžak, Dalmaciju, i sada se, evo, vraćaju u svoj zavičaj. Mnogih koji su ovuda prošli 1941. nema više u koloni. Njihove humke su ostale negde na Gatu, u Duvnu, Livnu, na Neretvi, Ifsaru, Balinovcu, Mliništimama... Ali kolona proletera je sada nebrojeno puta veća nego što je bila u zimu 1941. Na mesto jednog poginulog, dolazi po deset novih, mlađih...

Pred nama se pruži prostrana zlatiborska visoravan. To je Srbija! Nema čobana sa njihovim stadima. U jednoj kolibi naiđosmo na seljaka koji nam dade neka obaveštenja o snagama na Palisadu i u nekim mestima u zapadnoj Srbiji, onoliko koliko je on mogao čuti i saznati. Najmilije nam je bilo kada nam je pričao koliko nas željno očekuje narod »Užičke republi-

ce« i cele Srbije, u šta smo se uskoro i jverili.

Razmestili smo se za odmor, dok se napravi plan budućih akcija. Na Zlatiboru sačekasmo i noć. I pored toga što je avgust, noć je bila sveža. Ležeći na mladom senu, pribijali smo se uz one koji su mali čebad ili šatorska krila.

Sutradan su Bugari počeli obasipati naše položaje artiljerijskim granatama. Izviđači su nam javili da se postrojavaju u utvrdenju na Palisadu i da u kolonama kreću prema nama.

Štab bataljona naredi da budno pratimo pokret Bugara i da im pripremimo doček kakav zaslužuju. Njihova artiljerija i dalje tuče. Približavaju se našim položajima i verovatno ne slute šta ih za nekoliko trenutaka čeka. Na našoj strani je grobna tišina.

Primamo zapovest za protivnapad. Odjedanput se iz stotina pušćanih i mitraljeskih cevi osu koncentrična vatra. Bugarski redovi se uskomešaše, a odmah zatim sa svih strana odjeknuše padinama Zlatibora partizanski povici za juriš. Bugari se dadoše u bekstvo, ali kasno. Za nekoliko trenutaka se izmešasmo sa njima. Pošto smo tada bili obučeni u uniforme po boji slične njihovim, morali smo dobro paziti da u toj gužvi ne ubijemo nekoga od naših. Bilo je u tome i smešnih prizora. Hvatili smo ih za leđa i vratove, a prve njihove molećive reči su bile »bratko«.

Bataljon je u ovoj borbi zarobio mnogo Bugara. Ostali koji nisu poginuli, uspešli su da uteknu u svoje utvrdenje na Palisadu.

Radovan Draskovic

Od boraca Inženjerijske brigade formiran je Sedmi inženjerijski bataljon Prve proleterske. Borci Bataljona snimljeni početkom septembra 1944. godine.

Pored groba političkog komesara čete Prvog bataljona Blaža Petranovića, 16. septembra 1944. godine, kod Valjeva. Na slici: Dušan Milutinović, Blažo Popivoda i Hasan Idrizbegović.

Boško Dedeč Pop, rođen 1907. godine, Štitarica, Mojkovač; zemljoradnik, član KPJ od 1942. Stupio u NOB jula 1941. Poginuo u jesen 1944. godine, na dužnosti komandanta 18. slovenačke brigade na planini Vojčiči kod Idrije. Narodni heroj.

Borci Drugog bataljona igraju kozaračko kolo u oslobođenom Valjevu, septembra 1944. godine.

Napad na Palisad izvršili su iz pokreta, nakon kraćeg sređivanja, delovi 1,3. i 13. proleterske brigade, podržani vatrom minobacača i brdskih topova. Utvrđeni rejon Palisada branilo je oko 1.200 bugarskih vojnika. Bataljon je, u sadejstvu sa ostalim snagama brigade, uspeo da prodre u spoljne odbrambene položaje oko 16 časova, ali je zaustavljen snažnom mitraljeskom i minobacačkom vatrom neprijatelja. Ni napad ostalih naših snaga nije imao uspeha.

Uveče 24. avgusta počeo je organizovani napad na Palisad, uz snažnu podršku artiljerije i minobacača. Razvila se žestoka borba. Vrelo je kao u kotlu. Naše jedinice su uspele da se na pravcu napada mestimično uklone u neprijateljeve odbrambene položaje, ovladaju nizom otpornih tačaka i objekata, ali nisu mogle likvidirati utvrđeni rejon. Bugari su bili sabijeni na mali prostor. Iz rovova i bunkera otvarali su vatru iz svih vrsta naoružanja. Na pozive na predaju, odgovarali su još jačom vatrom.

Naši juriši izvođeni su uz podršku oružja za neposredno gađanje. Koristeći se dejstvom artiljerije, borci su upadali u rovove i izvlačili iz njih ošamućene Bugare. Povremeno su i Bugari vršili snažne,

kratkotrajne protivnapade uz »sadejstvo« svoje pukovske pleh-muzike, koja je svirala »Maricu«. Iznenađivao je fanatičan otpor bugarskog okupatora u uslovima skorre propasti Hitlerove Nemačke i njenih satelita.

Kraljevački bataljon je u noći između 24. i 25. izvučen iz borbe i postavljen na Smiljanski zakos sa zadatkom da obezbeđuje pozadinu naših glavnih snaga sa pravca planine Čigote. U tom rejonu se zadržao 25. i 26. Pre svitanja, 27. avgusta, bataljon je dobio naređenje da što pre posedne najviši greben Čigote, sa zadatkom da spreči delovima 2. brandenburskog puka udar u bok i pozadinu 1. proleterske divizije od pravca sela Ljubiša. Približavajući se u nastupnom maršu ka vrhu planine Čigote, po gustoj magli i slaboj vidljivosti, prethodnica bataljona se u praskozorje sukobila, na odstojanju od nekoliko metara, s nemačkim snagama koje su već posele greben i organizovale kružnu odbranu. Nemci su na grebenu iskopali rovove i zaklone, iz kojih su snažnom vatrom dočekali našu prethodnicu. Nakon kraće borbe bataljon se povukao na kose južno od Čigote i tu ušao u sastav brigade.

U toku noći između 25. i 26. i između

26. i 27. avgusta produžen je napad na Palisad. U tim borbama Bugari su pretrpeli velike gubitke i bili sabijeni u svega nekoliko kuća u centru utvrđenog rejona. Ostatke bugarskog garnizona spasle su nemačke snage, koje su uspele da se probiju od pravca Čajetine ujutro 27. avgusta. U isto vreme su sve neprijateljeve snage napustile Palisad i povukle se u Užice.

U borbama za Palisad bugarski okupator je pretrpeo velike gubitke u ljudstvu i materijalu. Prva proleterska divizija je u tim borbama ubila oko 950, a zarobila 150 neprijateljevih vojnika i oficira. Zaplenjene su velike količine hrane, municije i ostalog ratnog materijala. Poraz na Palisadu bio je efikasan udarac naših snaga bugarskom okupatoru u Srbiji. Za tu našu veliku pobjedu čuo je vrlo brzo slobodarski narod Srbije i zajedno s nama je slavio ...

Hajrudin Mehinagić

U selu Ratkovci (slika desno) kod Valjeva borci 3. čete Prvog bataljona boravili su vrlo kratko početkom septembra 1944. godine.

Grupa boraca iz Prvog bataljona (dole) u selu Šarbanu kod Uba, septembra 1944. godine.

Grupa boraca i starešina pre odlaska na nove dužnosti septembra 1944. godine u Valjevu.

Borci iz Brigade u selu Slovcu, septembar 1944. godine. Stoje (slevo udesno) Krsto Jelisaović, Savo Pužić, Salih Osmanbegović, Ekrem Durić, nepoznate drugarice.

Svakim slobodnim trenutkom koristili su se borci za upoznavanje s novim naoružanjem, zarobljenim od neprijatelja. Borci Šestog bataljona (dole) uvežbavaju nove borce u rukovanju, rasklapanju i sklapanju puškomitraljeza u okolini Valjeva, septembra 1944. godine.

U oslobođenom Valjevu u centru grada održan je veliki narodni zbor, septembar 1944. godine. Na slici dole: na mitingu govori Milosav Bojić, pomoćnik političkog komesara Beogradskog bataljona. Sede: Vlado Šćekić i Komnen Žugić.

Četrnaesti *septembar*. Naš se bataljon nalazi blizu Valjeva, u selu Babinoj Luki. Večeras ćemo krenuti u napad. Učestvuje cela Brigada. Kažu - i Divizija.

Prošla je ponoć. Sišli smo na neku cestu. Mislim da vodi prema Šapcu. Čudno je kako smo još pomalo uzbuđeni kad se nađemo na drumu. Osećamo se nekako nelagodno, kao da strepimo od nečega. Sada, zbilja, nema razloga da se pribojavamo tenkova. Nismo više, kao nekad, u situaciji da puščanim zrnima uzaludno tučemo njihove oklope. Sad imamo i artiljeriju, protivtenkovska oružja, mine. Pa ipak, laknu nam kad predosmo drum i uhvatismo se brda. Ova nesigurnost, neka vrst straha od ceste, kao da nam je ostala još iz partizanskih dana. A možda će ostati i do kraja rata?

Čete, bataljoni, mitraljezi, laki bacači — sve je to otišlo nekuda napred. Komandir je otišao s mitraljeskim vodom, a ja sam ostao s minobacačkim. Postavili smo oružja na brdu i čekamo.

Negde dole ispod nas je grad. Izgleda da je velik.

Tišina je čudna, nekako mučna, teška; pritiska kao pred svaku borbu. Odjednom - pucnji. Najpre pojedinačni, a zatim učestaje, sliše se u niz koji se opet pokida. Počelo je, pomislih. A dole niz padine brda Pećine čuju se uzvici naših boraca. Ne vidimo ih jer je još mrak, ali osećamo da se udaljavaju.

Borba i dalje traje i pojačava se s dolaskom dana. Već je svanulo. Gle! Pa Valjevo je tu, pod nama! Vidimo ulice, kuće... Tu je i neka reka s mostovima. Ono je, valjda, trg, pijaca. Da nije, možda, na njemu obešen Stevan Filipović?

Grupe boraca pretrčavaju, ulaze u ulice i nestaju između kuća. Lepo ih vidimo sa brda. Tamo desno, s južne strane grada, pojavi se kolona koja se raščlani, rastvori i izgubi iza plotova, ograda, kuća. A zatim se, praćena povcima, pojavi na obali reke. To su drugovi Ličani! Oni napadaju sa te strane. Eno ih, pojedinci pretrčavaju preko mosta. Neki padoše. Sa

leve obale tuku mitraljezi. Teško je, osećam to po njihovom uzmicanju. Ali to bi za tren. Ponovo se, ovoga puta brojnije i uz veću zaštitu vatre, pojaviše grupe boraca i uputiše ka reci, predoše preko mosta i izbiše na drugu stranu. Uspeli su! Bravo, Ličani!

Šta li je s našima? Gde su? Šta mi još ovde čekamo? Do vruga i s minobacačima! Oni nam, stvarno, nisu potrebni. Nećemo, valjda, minama tući grad u kome su naši ljudi, deca, žene, koji nas željno očekuju? I, eto, stojimo besposleni oko svojih minobacača i posmatramo kako se u gradu vodi borba. To isto, verovatno, čine i naši artiljerci. Čudno je to: kako smo nekad želeli da i mi imamo dosta topova i bacača. A sad njihove cevi čute. Kao da je partizanu suđeno da puškom i bombom goni neprijatelja iz svoje zemlje! Tako, valjda, mora da bude kad se gradovi i sela oslobađaju, a ne zauzimaju!

Doznajemo od kurira i ranjenika za novosti. Neprijatelj se ogorčeno brani iz neke zgrade, čini mi se, rekoše »Brankovine«. Tamo su se zabarikadirali Ljotićevci. Ranjen je i komandant 1. bataljona Vojo Abramović. Kažu, bio je na konju.

Više ne možemo odoleti želji da siđemo u grad. Smemo li to učiniti bez naređenja?

Sjurismo se niz strmu padinu i uđosmo u uzanu ulicu. Dosta je vojske i sveta. Zurimo ka »Brankovini«, odakle se čuju pucnji. Uzano je, tesno. Ne može se prići, a oni tuku sa prozora, kroz otvore na krovu. Naši su borci zauzeli obližnje kuće iz kojih gađaju u pravcu neprijatelja. Koliko li će ovo trajati, kako li će se zauzeti ova zgrada? A zauzeti se mora.

Jedna grupa boraca je uspela da se prebaci u kuću preko puta »Brankovine«. Pozivi na predaju su ostali bez odgovora. Tada se neko doseti da treba upotrebiti reaktivne bacače, takozvane džon bule. I prva mina udari u zgradu, probi zid i eksplodira negde u unutrašnjosti. Detonacija je, sigurno, bila suviše jaka. Ljotićevci

Borci Četvrtog bataljona dočekali su septembar 1944. godine u oslobođenoj Srbiji: Na slici levo: Ante Juračić, Kazimir Kralj, Mile Maksimović i Ante Pensa i drugi. Članovi štaba Drugog bataljona (slika desno): Aleksandar Petrović, Špiro Špadijer, Aleksandar Belojević i Vojo Darmanović.

Radio-telegrafski kurs u oslobođenom Valjevu 15. septembra 1944. godine.

Borci Četvrtog bataljona u okolini Uba, septembar 1944. godine. Sleva nadesno stoje: Ratko Luković, Slavko Maričić, Nikola Derić i Šukrija Šehović.

neće izdržati, ovo će im oduzeti volju za dalji otpor. Ispaljena je i druga mina. Borci se pripremaju da izvrše juriš i prodru u zgradu. Ali to više nije bilo potrebno, jer je neprijatelj dao znak da se predaje ...

Preplašeni, unezverenih pogleda, podignutih ruku, izlaze jedan za drugim. Izdajnici koji su i septembra 1944. godine bili s Nemcima. Naš foto-reporter Ante Peraica snima uzbudljivi prizor još jedne pobede 1. proleterske.

Iz kuća, iz dvorišta, iz poprečnih uličica izleću ljudi, žene, deca i trče ka nama. Lica su im ozarena.

Mi bismo tako rado ostali sa njima da zajednički učestvujemo u slavlju. Ali brigada mora dalje.

I dok Valjevo bruji od usklia i treperi od uzbuđenja i radosti, i dok se tamo prema kasarnama 5. puka čuju poslednji pucnji, 1. proleterska napušta grad i kreće dalje. Nju čekaju i druga mesta...

Mišo Leković

Zarobljeni nemački major u borbama za oslobođenje Valjeva, sredinom septembra 1944.

Borci Četvrtog bataljona kod Slovca, septembar 1944. godine. Stoje sleva: Bane Božović, Antonije Isaković Lule, Radosav Maričić Kaplar i Hajro Mehinagić. Leže sleva: Ivan Jurica i Granica Bošković.

Borci Prateće čete Četvrtog bataljona u selu Sovljaku kod Uba, krajem septembra 1944. godine.

Petar Radević, rođen 1918. godine, Rogami, Podgorica-Titograd; vazduhoplovni oficir - pilot; član KPJ od 1941. Stupio u NOB jula 1941. Pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj.

Uspeh Minerskog voda i Sedmog inženjerijskog bataljona Prve proleterske: nemački kamion uništen minom kod sela Crvene Jabuke, okolina Uba, početak oktobra 1944. godine. Na konjima: Bogdan Bačanović, kurir Minerskog voda sa kurirom Štaba Brigade Rudijem Krajinom (pored olupine kamiona).

Nemački tenk uništen u selu Divcima kod Valjeva, početkom oktobra 1944. godine.

Jedan od najmlađih boraca Prve proleterske brigade u oslobođenom Valjevu demonstrira vojnički raport pred svojim saborcima i vršnjacima.

Naslovne strane brigadnih i bataljonskih ratnih listova (faksimili - na ovoj i sledećim stranama)

Bolničarke Prvog bataljona u Valjevu, septembar 1944. godine.

Okolina Valjeva septembra 1944. godine: pioniri-kuriri i borci Četvrtog bataljona sa drugaricom Vesnom, zvanom Dalmatinka.

Bolnica Prvog proleterskog korpusa u oslobođenom Valjevu. Ranjeni borac, sekretar SKOJ-a Drugog bataljona, Vasko Radunović na tečenju; 5. oktobar 1944. godine.

14. oktobar, kod Banjičkog visa. Oko nas se nalaze desetine tenkova obloženih slanom. Iz tih stogova izvirale su cijevi.

Išli smo zajedno sa tenkovima. Naša brigada kreće kroz potok prema vrhu Banjičkog visa. Mnogo je oružja u rovovima i bunkerima. Sunce je već zapeklo kad smo prvi put jurišali. Zauzeli smo prve rove. Neki tenkovi su se vraćali, mi smo ostali »zakovani« na nekoliko metara ispred bunkera. Ispred nas virile su crne kacige. Ponovo smo krenuli na juriš, bombama. Ismet, komandir čete, poginuo je. Pucalo se cijeli dan. Poginula su još dva nova druga. Jedan se drug od straha sakrio u rov, nekoliko trenutaka je drhtao. Zatim je i on krenuo... S lijeve strane tenkovi su se pomakli i pošli su cestom što vodi prema Dedinju. Mi smo na pravcu glavnog udara. Kad se spustio mrak, cijeli bataljon je krenuo na juriš. Zauzeli smo rove, topove, bunkere. Sve je gorjelo, bljeskovi eksplozija. Ujutro smo prolazili pored nekih kasarni i logora, a zatim smo išli prema Slaviji. Narod nas je grlio, ljubio, stavljao tepihe, nudio nas šećerom i rakijom... Išli su s nama kao da nije rat, kao da je svečana povorka.

Borba na Slaviji, napred na Oficirsku akademiju.

Prva noć na ulicama Beograda.

U koloni po jedan između drveća, ulica i kuća išli smo prema centru, Bulevarom kralja Aleksandra.

Borba kod glavne pošte.

Dalje smo se borili iza kuća i kućnih veža, po katovima pa i krovovima. Zauzeli smo Skupštinu i stavili na vrh kupole našu zastavu.

Fanelli Mauricio-Mario
(Iz dnevnika)

Bolničarke Četvrtog bataljona kod Uba, septembra 1944. godine. Na slici (zdesna ulevo). Anka Jurašin-Božović i Ruža Kovačević, poginula kod Lipika aprila 1945. godine.

Drugovi iz 2. čete Četvrtog bataljona na putu Mladenovac - Beograd gde su se, kod sela Đurinaca, sastali sa crvenoarmejcima 12. oktobra 1944. godine. Na slici gore (slevo udesno) Josip Versa Janez, Tripo Vučinić, Mile Maksimović, Ante Periša, Cvetko Belamarić i Hajrudin Mehinagić Hajro.

Štab Prvog bataljona s grupom boraca u oslobođenoj Ubi 6. oktobra 1944. godine.

Na gradskom trgu u Sopotu narod je sa ovcem i transparentima dočekao naše borce i borce Crvene armije 13. oktobra 1944. godine.

Dvanaestog oktobra 1944. godine kod Đurinaca, ispred Beograda, Prva proleterska susrela se sa borcima Crvene armije. Susret se pretvorio u zagrljaj drugova po oružju.

19. oktobar. Vodi se bitka za Invalidski dom - danas Dom armije. Plato kod Kneževog spomenika, kod Narodnog pozorišta, čist je kao dlan. Na palatama »Riunione«, »Albanija«, Hipotekarne banke, na svim prozorima - nemačka mitraljeska gnezda. Nemci brane odstupanje prema Savskom mostu i Sremu.

Borba za ova tvrda zdanja oko Kneževog spomenika traje od 5 časova ujutro. Već u 9 časova naše jedinice su zauzele gotovo sve okolne zgrade. U Skadarskoj ulici, ispod Invalidskog doma, poginulo nam je nekoliko boraca i komesar bataljona Sava, krojački radnik iz jednog sela nedaleko od Kragujevca.

I borci i starešine su jurišali za slobodu našeg zajedničkog grada kao da su hteli i na njegovim ulicama pokazati da su časno nosili njegovo ime.

Milan Marković

Petnaestog oktobra izbili smo kod Auto-komande. Sređujemo se. Sa svih strana čujemo borbu. Nemci se grčevito brane. Sa Crvenoarmejcima učestvujemo u likvidiranju otpora po zgradama: mi pešadijom, a oni teškim naoružanjem. Padaju zajedno naši borci i Crvenoarmejci. Mi teškog naoružanja nemamo još dovoljno. Za ono koje bismo zaplenili nismo imali dovoljno municije.

Krećemo se pored zgrade nekog konzulata. Iznenada nas obasuse neprijateljski rafali. Čusmo povike:

- Dušan Milutinović je smrtno ranjen. Trčimo na tu stranu. U samrtnom je ropcu. Čujemo kako šapuće:

- Haj'te, drugovi, terajte te gadove,

Treća četa Trećeg bataljona - snimljena pre polaska u Srbiju, jula 1944. godine. U prvom redu (sleva udesno) Ismet Đendo, Milanče Uzelac, Debić Mileva, Jovica Đurić, Fanelli Mauricio-Mario, Mačurat Mate-Radin; u drugom redu - Zora Draško, Cebo Alija, Sumić Ivo, Vukojević Nikica, Stupar Drago, Sprljan Neven, nepoznat borac, Durnanić Veljko; u poslednjem redu prvih pet boraca su iz drugih jedinica, a dalje (stoje) Šavor Đuro, Kuzmić Ivo, Milašinović Milutin-Šuco i Bačetić Ivo Žuti. Posle dvomesečnih borbi za oslobođenje Srbije, borbeni sastav čete uvećao se četiri puta. Na donjoj slici ista četa 14. oktobra 1944. godine snimljena u Sopotu.

Blažo Popivoda, Borisa Ščepanović sa bataljonskom zastavom i Ekrem Durić, zamenik političkog komesara, borci Prvog bataljona, snimljeni oktobra 1944. godine, nekoliko dana pre napada na Beograd.

drago mi je što umirem kao član Partije... Pozdravite drugove.

Bile su mu to poslednje reči. Stojimo oko mrtvog Dušana i niko ništa ne govori. Ovo je danas već osmi drug iz Bataljona, kojeg zauvek gubimo. Preteško nam je.

Posle uspešnih borbi kod Karađorđevog parka, na Slaviji i Terazijama, 16. oktobra smo izbili kod Narodnog pozorišta. Držimo blokove zgrada prema Kolarčevom univerzitetu i Kalemegdanu. Neprijatelj uporno brani Kalemegdan.

Osamnaestog nam se desio nesvakidašnji slučaj. Noćili smo u istoj zgradi sa grupom Nemaca: mi u potkrovlju, a oni na ostalim spratovima. Kad smo ih ujutro otkrili – svi su se predali. Bili su to njihovi vazduhoplovci. Molili su da im oprostimo život, zato što oni nisu krivi kao ostali. Kao da avijatičari nisu sejali smrt kao drugi!

Već ranije smo dobili obaveštenje da su jače nemačke snage iz Smedereva pokušale pomoći garnizonu u Beogradu, da u njihovom uništavanju učestvuju dve naše divizije i jedinice Crvene armije. I neprijatelj s Kalemegdana je pojačao aktivnost. Povremeno pravi ispade tenkovima. To su im poslednji trzaji.

Pripremamo se za juriš na Kalemegdan. Šaljemo naređenje četama. U otkrivanju i hvatanju Nemaca i domaćih izdajnika pomažu nam građani. Pomažu i u prenošenju ranjenika. Jedna naša patrola privodi dvojicu ljudi u civilnom odelu. Kažu za jednog da je pokušao da puca, vadeći pištolj ispod miške. Jedan je Puniša Račić, ubica Stjepana Radića u skupštini. Drugi je Andrija Radović, guverner Naro-

Četa bataljona »Garibaldi« (Peti bataljon Prve proleterske brigade), na maršu prema Beogradu prvih dana oktobra 1944. godine. Na slici: Primo Čočoni, komandir (prvi zdesna) i Tuks, politički komisar.

Dušan Milutinović, rođen 1920. godine, Velje Brdo, Podgorica-Titograd; zemljoradnik; član KPJ od 1941. Stupio u NOB jula 1941. Poginuo 18. oktobra 1944. na Slaviji u Beogradu, kao zamenik komandanta Prvog bataljona. Narodni heroj.

Blažo Popivoda, rođen 1911. godine, Lješev Stup, Cetinje; zemljoradnik; član KPJ od 1935. Stupio u NOB jula 1941. Poginuo 14. oktobra 1944. na Slaviji u Beogradu, kao politički komesar Prvog bataljona. Narodni heroj.

Sahrana Dragiše Radevića, obavestajnog oficira Prvog bataljona. Pored kovčega su Novak Radević, Radonja Relević, Borisa Ščepanović, Miloš Žurić.

Prvi dan borbe za oslobođenje Beograda, 14. oktobar 1944. Kod Karađorđevog parka pored kaćuša Crvene armije.

Proleter i crvenoarmejci prodiru u Beograd. Snimljeno 14. oktobra 1944.

Na slici dole: borbe u okolini Slavije.

Borci Prateće čete Četvrtog bataljona u završnim borbama za oslobođenje Beograda; priprema za prebacivanje čete preko Poenkareove ulice.

Komandir Prateće čete u bataljonu Nikola Đerić osmatra današnji Trg Republike odakle još pružaju otpor nemački vojnici, 18. oktobar 1944. godine.

Kolona Prve proleterske brigade u tek oslobođenom Beogradu prolazi preko današnjeg Trga Marksa i Engelsa (na slici desno), verovatno delovi Šestog bataljona.

Na slici dole: proleterci na Kalemegdanu 20. oktobra 1944. godine; Beograd je oslobođen.

dne banke u bivšoj Jugoslaviji. Sjetih se da sam pre rata njegovo ime video na novčanicama. Vojo mu reče:

- Ti si izdajnik crnogorskog naroda. Slizao si se sa srpskom buržoazijom i ver-
no joj služio.

On se pravda da je saradnjom sa oku-
patorom »spasavao Srpstvo u mutnim
vremenima«.

– Da smo svi tako spasavali Srpstvo,
od njega ne bi bilo ni traga ni glasa –
dodaje Drago, zamenik političkog kome-
sara 2. čete.

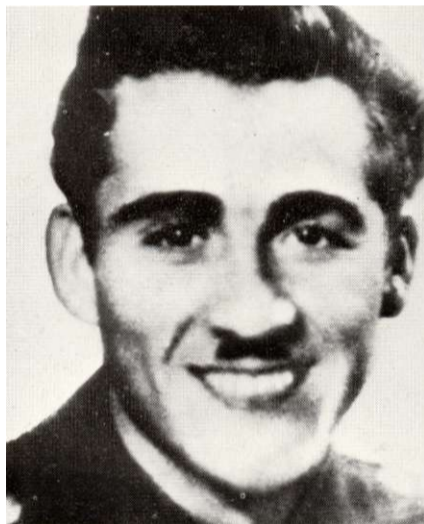
U toku noći nekoliko puta jurišamo na
Kalemegdan. Nemci se žilavo brane. Da-
jemo poslednje žrtve za Beograd.

Dvadesetog oktobra u zoru, u posled-
njem jurišu, izbijamo na Kalemegdan.
Likvidirana su i ostala nemačka uporišta.
Beograd je slobodan. Raspoređujemo ba-
taljon na Kalemegdanu, obezbeđujemo
bogati plen. Nemci su ostavili velike ma-
gacine oružja, opreme i hrane. Mislili su,
valjda, da tu zimuju.

Gledamo preko Save. Naše jedinice go-
ne neprijatelja dalje. Preko mosta se pre-
bacuje 13. proleterska. Zuri da oslobodi
Zemun.

Kurir nam javlja da idemo na trg kod
Kneževog spomenika. Treba da se održi
smotra Brigade. Bataljon se postrojava i
kreće na zbornu mesto. Narod nas poz-
dravlja. Gledam bataljonsku kolonu. Pro-
redili smo se. Malo je starih boraca Bata-
ljona: mnogi su pali u borbi gotovo po
svim krajevima naše zemlje, neki otišli za
rukovodioce u druge jedinice. Mnogo je
novih boraca, ali i oni su uspešno položili
ispit, nastavljajući svetle tradicije Bata-
ljona.

Ekrem Durić

*Uz pesmu i taktove partizanskih koračnica
borci Šestog bataljona u Beogradu.*

*Sulejman Omerović, rođen 1923, Maglaj; uče-
nik; član KPJ od 1942. Stupio u NOB 1941.
Poginuo je novembra 1945. godine od usta-
ških ostataka-križara u Slavoniji, na putu Osi-
jek-Našice, kao potpukovnik, komandant 5.
vojvođanske brigade. Narodni heroj.*

*Četa za vezu, formirana aprila 1944. godine,
prošla je kroz oslobođeni Beograd 20. oktobra
1944. godine (slika dole).*

Borci Trećeg bataljona u Beogradu, (slika desno), 21. oktobar 1944. godine.

Janko Čirović, rođen 1904, Bare Radovića, Kolašin; zemljoradnik; član KPJ od 1940. Stupio u NOB jula 1941. Umro 1970. godine kao penzioner. Narodni heroj.

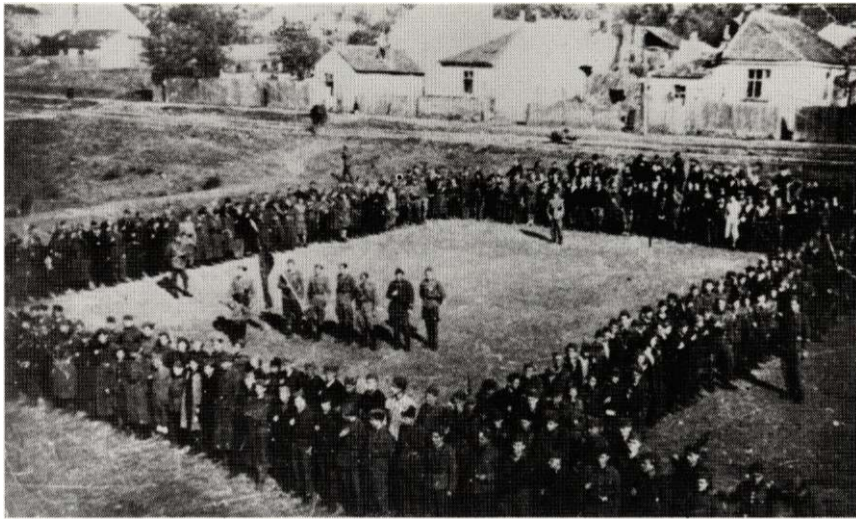
Jedinice Prve proleterske brigade prolaze beogradskim predgrađima predvođene vojnom muzikom (slika desno).

Borci 2. čete Četvrtog bataljona u jednoj ulici oslobođenog Beograda (desno, dole).

Čitava severna strana Banjičkog visa bila je prekrivena postrojenim brigadama i divizijama pobednicama u operaciji za oslobođenje Beograda. Sve je bilo svečano, ali i užurbano. Prekaljeni ratnici sa Sutjeske i Neretve, iz Srbije, Crne Gore, Hrvatske, Slovenije, Bosne i Hercegovine i Vojvodine i mnogobrojnih krajeva širom Jugoslavije čak i pre komandi užurbano su sređivali svoje strojeve za najdražu smotru koju može doživeti jedna generacija ratnika. Šibala je nemilosrdna košava, ali su se u jednom trenutku gromke izvršne komande komandanata pobjedničkih brigada i divizija slile u jedan moćni glas nadjačavajući potmulo fijukanje košave. Žamor glasova je prestao, a nekoliko desetina brigada prekaljenih ratnika, sinova svih naših naroda i narodnosti ugledalo je kako se iz pravca ulice Nezanog junaka približava dragi lik njihovog Vrhovnog komandanta druga Tita koji je u pratnji

desetine svojih najbližih saradnika, članova Vrhovnog štaba NOV i POJ, Centralnog komiteta KPJ i Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije išao prema našem stroju.

Raport Vrhovnom komandantu predao je komandant svih jedinica koje su oslobodile Beograd, drug general-lajtnant Peko Dapčević. Nakon izvršene smotre drug Tito se popeo na improvizovanu tribinu, kada su ga postrojeni oslobodioci Beograda pozdravili gromkim trokratnim pobjedničkim »Ura«, koje je za trenutak nadjačalo pomamnu košavu. Čestitao nam je pobjedu i govorio o predstojećem konačnom oslobođenju naše zemlje. Odjednom sam se u magnovenju prisetio lika i reči druga Tita u Rudom decembra 1941. i Bos. Petrovcu novembra 1942, Petrovom polju avgusta 1943, kao i desetine i desetine misli i direktiva kojima nas je drug Tito u toku trogodišnjeg NOR-a pripremao, usmeravao i postepeno čeličio za ovaj svečani trenutak u oslobođenom Beogradu, na domaku potpunog oslobođenja Jugoslavije.

Božidar Ševo

Borci Prvog bataljona (na slici levo, gore) sa svojom ratnom zastavom na oslobođenom Kalemegdanu, 20. oktobra 1944. godine. Na slici desno: postrojeni borci Drugog bataljona.

Druga četa Četvrtog bataljona, s komandirrom Markom Stankovićem na čelu (prvi zdesna), pred odlazak na svečanu smotru koju je izvršio Vrhovni komandant maršal Tito na Banjici 27. oktobra 1944.

Na slici levo: borci Prve proleterske neposredno pred smotru na Banjici.

Poslednji pozdrav palom heroju, tuga na licima soboraca za izgubljenim drugom, narodnim herojem Ivanom Milutinovićem, u oslobođenom Beogradu 22. oktobra 1944. godine. Na slici (slevo) Sava Drljević, načelnik Štaba Prvoga proleterskog korpusa i Vaso Jovanović, komandant Prve proleterske divizije. Slika desno: sahrana narodnog heroja Blaža Popivode, političkog komesara, i Dušana Milutinovića, zamenika komandanta Prvog bataljona Prve proleterske brigade, oktobar 1944. godine.

Drugi bataljon (gore) i Rudarska četa Četvrtog bataljona (dole) maršuju ispred Vrhovnog komandanta Josipa Broza Tita prilikom smotre na Banjici, 27. oktobra 1944. godine.

Banjica, 27. oktobar 1944. godine: komandant brigade »Italija« Đuzepe Maras raportira Vrhovnom komandantu NOV/ Josipu Brozu Titu. Na slici desno: drug Tito vrši smotru Brigade.

Maršal Josip Broz Tito govori oslobodiocima Beograda.

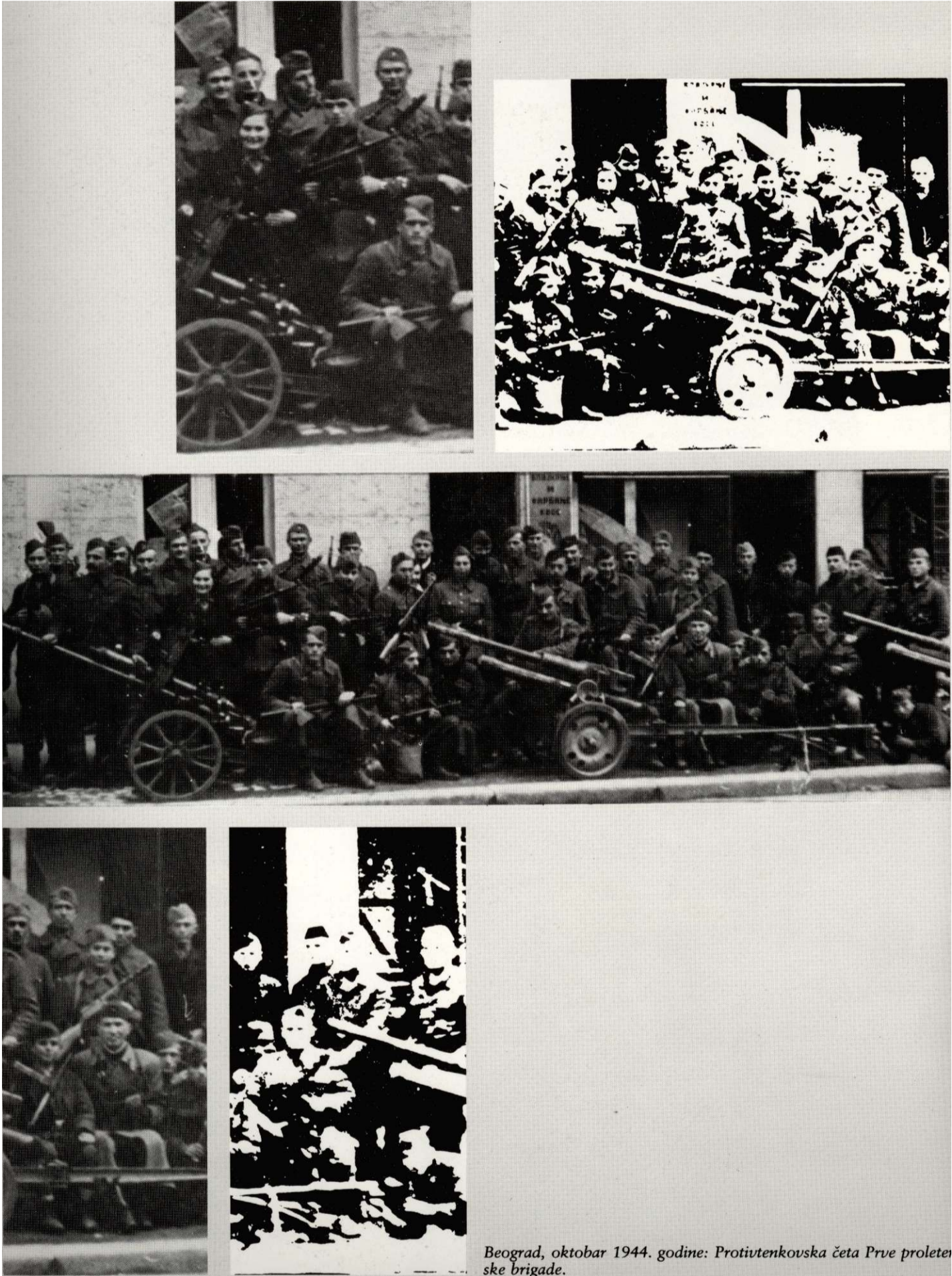

Posle svečane smotre na Banjici: Šesti bataljon pod bataljonskom zastavom maršuje ulicama Beograda.

Josip Penga je prneo zastavu Šestog bataljona ulicama slobodnog Beograda.

Beograd, oktobar 1944. godine: Protivtenkowska četa Prve proletarske brigade.

Drugarice i drugovi iz Brigade u Beogradu oktobra 1944.

Na sledećoj slici (desno) bolničarke Prvog bataljona.

Grupa bolničarki, polaznica sanitetskog kursa pri Brigadi, oktobra 1944. u Beogradu (dole, levo).

Sanitet Brigade sa političkim komesarom Blažom Lekićem u oslobođenom Beogradu, oktobra 1944. godine (dole, desno).

Grupa boraca Brigade na železničkoj stanici u Beogradu. Radivoje Jelić, iz njega u vagonu sedi Miroslav Babić iz Beogradskog bataljona.

Borci 2. čete Prvog bataljona (gore) oktobra 1944. u oslobođenom Beogradu.

Beograd, prvih dana novembra 1944. godine. Ivo Šupe, Komnen Žugić, zamjenik političkog komesara Brigade i članovi Štaba Prvog bataljona Vojo Abramović i Nikola Zai-lac.

Deo Štaba Drugog bataljona (gore) između dve četne konferencije u oslobođenom Beogradu.

Jajinci, kraj Beograda, 2. novembar 1944. godine: borci Šestog bata-ljona, posle završene višednevne obuke.

Kommen Žugić, rođen 1920. godine, Novakovići, Žabljak; učenik; član KPJ od 1942. Stupio u NOB jula 1941. Umro 1946. godine.

Posle napornih borbi, mesec dana odmora u oslobođenom Beogradu značio je mnogo za borce Četvrtog bataljona (gore) pre odlaska na sremski front, novembar 1944 (zdesna ulevo) Marko Stanković, Vojo Terzić, Cvetko Belamarić, Tripo Vučinić i Ante Juračić.

U Beogradu, 4. novembra 1944. godine (dole): Nikola Dukanović, Dimitrije Mirković, Milutin Lutovac, Zlatko Vajler, Radonja Delević, Stevan Luketić, Dušan Kresojević, Nikola Pašić, Veljko Stanišić i neidentifikovani borci iz Brigade.

Bolničarke Šestog bataljona (levo) posle dežurstva u Vojnoj bolnici.

Rudarska četa Četvrtog bataljona na železničkoj stanici čeka na ukrcanje. Na biciklu je njihov komandir Jure Tolj.

Borci Prvog bataljona (desno) u jednoj od ulica glavnoga grada: Rako Duletič, politički komesar 2. čete, Novak Radevič, Dušanka Waste, politički delegat drugog voda 3. čete, Branko Vujisić, politički delegat Prateće čete (stoje), Dragiša Radević, obaveštajni oficir Prvog bataljona i Vido Jovičević, zamenik komandira 3. čete (čuče).

Borci Trećeg bataljona posle višednevnog odmora u Jajincima kraj Beograda, očekuju naredbu za pokret na sremski front (dole, levo).

Prateća četa Trećeg bataljona u predgrađu Beograda (dole, desno).

Janko Radulović i Ljubivoje Pajević sa grupom boraca Prve proleterske brigade u Topčideru.

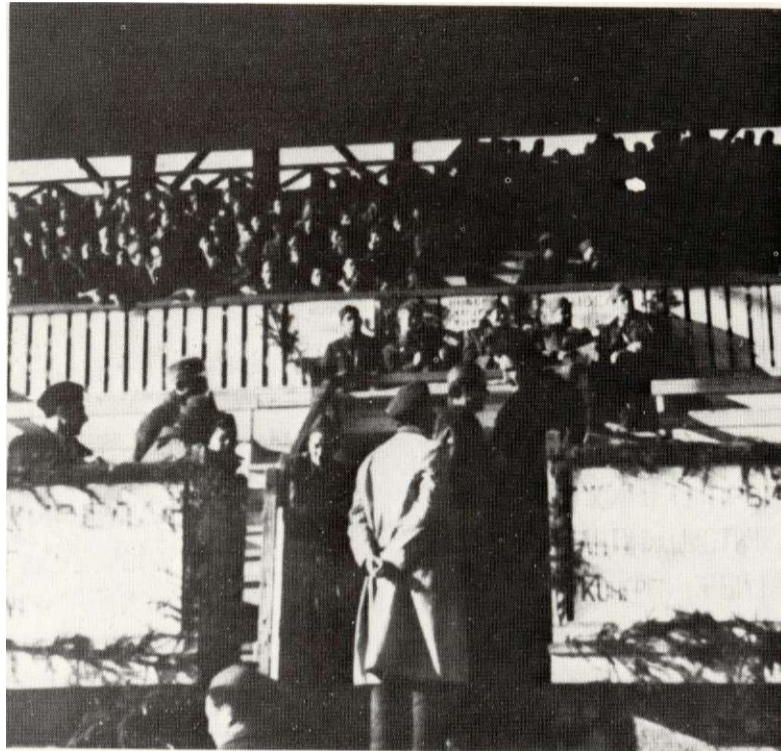
Borci Četvrtog bataljona (desno) na današnjem Trgu Republike ispred spomenika palim borcima Crvene armije: Tripo Vučinić, Jovan Čamilović i Milenko Petrović-Beli.

U oslobođenom Beogradu radile su političke škole i kursevi od kraja oktobra 1944. godine. Tako su i borci Prve proleterske brigade pohađali jedan od tih kurseva (na slici dole) oktobra 1944. godine.

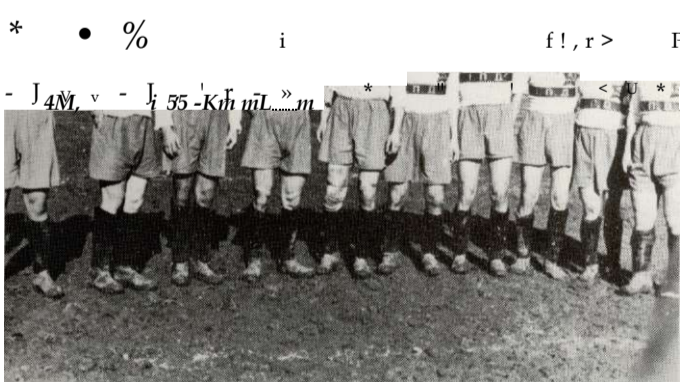
Pred fudbalsku utakmicu između reprezentacija Prve proleterske divizije i grada Beograda. Zdesna: Vlado Bajić, Vlado Šćekić i Vaso Jovanović (gore). Stadion i tribine bili su ispunjeni do poslednjeg mesta (desno).

(Mfr&o I 11 É
w / r r JI' -«^B P . t > *
m r o . J M 1
Jh»**^» . rhi
mKm* H A

M TifÜnB» * J B f l É
VI^{B i t A}
t i m i f t y d
\ f J L F M m * I ' 11;
I M M ' S

Prva fudbalska utakmica u oslobođenom Beogradu: pored navijanja i bodrenja igrača obe ekipe stadion su krasili mnogobrojni transparenti razvijene su ratne zastave (gore). Tim Prve proleterske divizije (dole, levo) i fudbalske ekipe Drugog i Trećeg bataljona (na slici dole, desno).

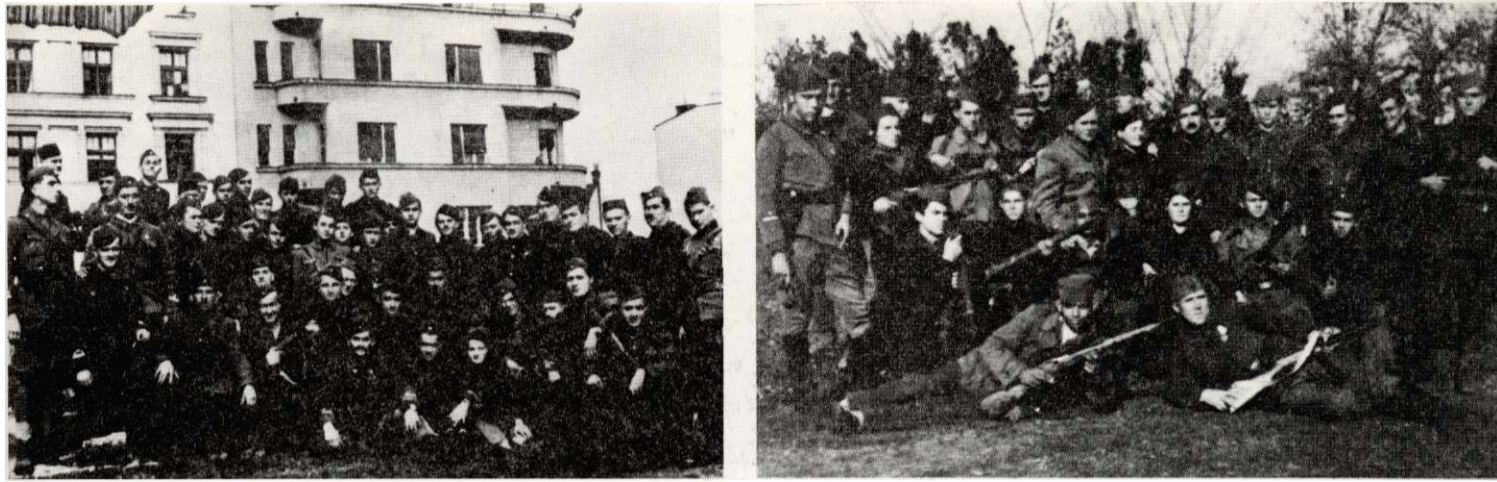

U Beogradu, oktobra 1944. godine: Zora Petrić, Marko Stanišić, Branka Milinković i Salih Osmanbegović.

Boravak u slobodnom Beogradu iskorišćen je, pored ostalog, i za popunu novim naoružanjem. Prvi bataljon je dobio vod protivtenkovskih pušaka i posada se nekoliko dana obučavala da rukuje novim oružjem (gore), jedna četa Drugog bataljona (dole).

Prateća četa Prve proleterske divizije 1944. godine u očekivanju da bude upućena na sremski front. Snimak je načinjen u okolini Kalemegdana nekoliko dana pre odlaska (slika levo, gore). Borci 3. čete Četvrtog bataljona na Kalemegdanu (desno, gore).

Na Terazijama, Mirko Jovanović, politički komesar Prve proleterske brigade i Neda Božinović, rukovodilac Politodela Prve proleterske divizije (levo).

Grupa polaznika Vojno-sanitetske škole u Beogradu, novembra 1944. godine (gore). Polaznici škole sa upravnikom dr Sabovljevim u prvom redu u sredini (na slici dole), novembar 1944. godine.

Komandir Prve čete Šestog bataljona Milorad Milatović i četna bolničarka Danica Tadić u Jajincima, novembra 1944.

Referent brigadnog saniteta Zora Petrić s bolničarkama Prve brigade u Beogradu (slika levo, gore). Deo Štaba Šestoga beogradskog bataljona sa kuririma, (slika desno, gore) oktobar mesec 1944. godine (u sredini Vojin Savčić, politički komesar i Ljubo Rabrenović, rukovodilac SKOJ-a).

Milorad Lekić, Hasib Sadiković i kuriri Šestog bataljona u Beogradu novembra 1944. godine.

Borci Četvrtog bataljona: Branka Milinković, Novak Đoković, Duško Ristić, Duško Karić, Tripo Vučinić, Živorad Mihajlović Šilja, Žikića Stojanović, Dimitrije Petrović Mitke i Zora Vučić posle posete ranjenom drugu Branislavu Božoviću u dvorištu Vojne bolnice u Beogradu, novembar 1944. godine.

Drugarice iz Drugog bataljona, novembar 1944. Prva zdesna Mileva Mikaš-Počuča.

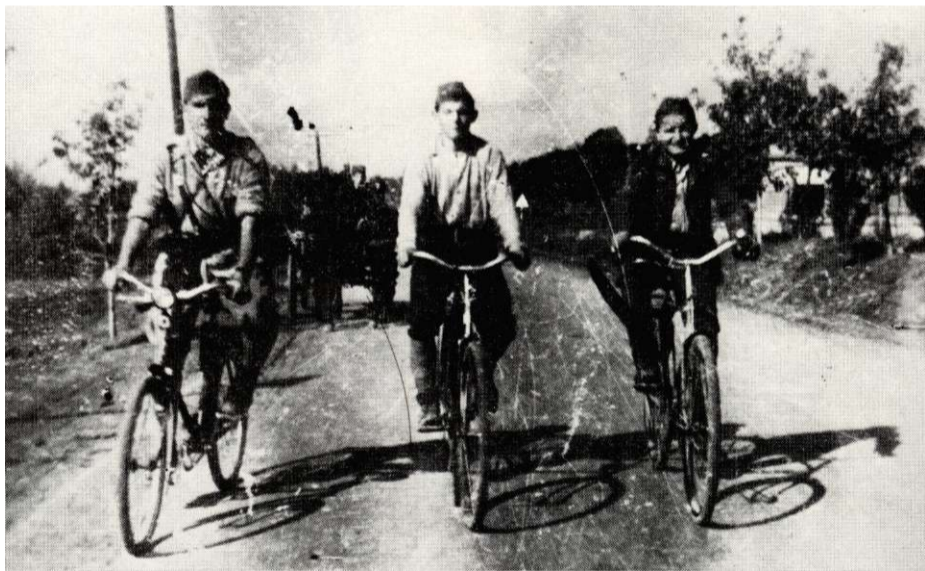
Partijski kurs Prve proleterske divizije u Beogradu, novembar 1944.

Iako ste vi daleko od nas, iako vas mi majke zadugo nijesmo vidjele, vaše slavne pobjede dopiru do nas i mi se gordimo vašim besmrtnim podvizima.

Ja, majka jednog od vaših drugova, često sam mislila na vas i u mislima vas pratila po krvavim ali slavnim putevima kojima ste vi tako dugo i časno išli. Ovo je moje prvo pismo koje vam šaljem, ali i ne prva misao vama - pismo koje se rodilo u želji da vas pozdravim i da saznam nešto o svome sinu Miloradu, koji je već duže vremena među vama.

Pišite mi iskreno, kako je i kakav je? Da li je dostojno, kao i vi, uništavao fašističke zvijeri i izdajničke bande? Da li je svesrdno išao u krv i vatru da s vama zajedno donese slobodu našim mnogo napaćenim narodima.

Ako je živ, izručite mu moju želju, da još jače udara po fašističkim zvijerima i domaćim izrodima. Samo njihovom krvlju može se namiriti teški dug koji nam duguju. Ako je pak mrtav, poručujem vam: da ga dostojno osveti-

Na slici: Milorad Lekić (prvi sleva) N. N. i Todor Tomić-Toške, prvih dana po oslobođenju Beograda.

te vašim proleterskim jurišem i želim da sačuvate za majku neku uspomenu od njega, ako je ostavio.

* Pismo majke Stane Lekić Štabu Prve proleterske brigade. Njen sin Milorad Lekić je posle ovog pisma poginuo kao komandant Beogradskoj bataljona.

Na kraju vas iskreno pozdravljam i želim vam mnogo sreće i uspjeha u vašem konačnom jurišu za što skoriju pobjedu svojih ideala.

Smrt fašizmu - sloboda narodu!

Vaša odana
Stana M. Lekić, s.r. *

Komandni sastav Prvog bataljona 24. novembra 1944. godine pred odlazak na sremski front. Stoje: Ivan Krilić, Mate Gulin, Petar Majkić, Ekrem Durić, Novak Radević, Branko Vujisić i Milutin Lutovac; čuče Vujadin Lazoinć i Radonja Delević.

Komanda 3. čete Prvog bataljona (slika levo) 20. novembra 1944. godine: Vido Jovičević, Novak Radević, Kamilo Bajić i Vujadin Lazović.

Ispraćaj Prve proleterske brigade iz Beograda (na današnjem Trgu Republike) na Sremski front, novembar 1944. godine.

U Beogradu se Prva proleterska oprašta od »Garibaldija«, na čije mesto dolazi obnovljeni Šumadijski bataljon. Kolona Prve proleterske, najduža od njenog postanka, stigla je iz Beograda na Sremski front da bi, u sastavu Prve armije, učestvovala u završnim operacijama za oslobođenje zemlje. Početkom decembra njeni bataljoni probijaju neprijateljski odbrambeni front na severozapadnim padinama Fruške gore i oslobađaju Šid, ali su prinuđeni da narednih meseci, sve do sredine aprila 1945, ratuju između Vinkovaca, Vukovara, Sida i Iloka u rovovima i na snežnoj ravnici, da jurišaju kroz minska polja i žičane prepreke, nastupaju i povlače se. Tu, na sremskom frontu, pretrpela je Prva proleterska velike gubitke, najveće od svog formiranja, ali nije izgubila od svoje ubojitosti, borbene i moralno-političke sposobnosti i čvrstine. Stotine novih boraca iz Srbije neprekidno su popunjavale njene desetkovane redove i već posle prvih borbi postajali iskusni borci dostojni njene slave i imena. U rovovima kod Šidskih Banovaca brigadu je 16. januara posetio Vrhovni komandant Tito. Bio je to njegov poslednji ratni susret sa Prvom proleterskom!

Početkom marta Brigada se reorganizuje: spajaju se oba crnogorska bataljona, Kragujevački i Šumadijski, Kraljevački i Beogradski. Nestaju stara imena urezana u srcima i uspomenu a crvene bataljonske zastave primljene iz Titovih ruku u proleće već daleke 1942. odlaze u muzejske vitrine. Stari borci se sa setom i nostalgijom opraštaju od dragih zavičajnih naziva!

Iz rovova kod Šarengrada Prva proleterska kreće 12. aprila u nezadrživi proboj i na svoj završni borbeni put: oslobađa Vukovar i uz stalne borbe goni neprijatelja preko Slavonije. U nastupanju, bez predaha i odmora, ona vodi mnoge borbe, ali su njeni borci najviše zapamtili Pleternicu, Rajiće i Vrbovec. Devetog maja građani Zagreba zasipaju cvećem Prvu proletersku dok s razvijenom zastavom prolazi ulicama oslobođenog grada.

Ratni put Prve proleterske, duh 1.235 dana i dugačak preko 24.000 km, bio je završen, ali je ona stigla i do Trsta da bi stala na branik zapadnih granica domovine. Prva proleterska je tu priklonila svoju ordenjem okićenu zastavu nad 7.500 svojih boraca koji su na slavnom putu od Rudog do Zagreba nestajali iz njenog stroja, ostavljajući za sobom sećanje koje ne blede i zahvalnost koja je večita. Kao što je večito i njeno ime – ime Prve proleterske!

Na sremskom frontu i u završnoj ofanzivi do Zagreba i Trsta (decembar 1944.-maj 1945. godine)

